

Man är inte sina handlingar

Ungas röster om att medverka i sociala insatsgrupper

Förord

I början av 2011 fick Rikspolisstyrelsen i uppdrag av regeringen att starta pilotverksamhet med sociala insatsgrupper i tolv städer runt om i landet. Målet var att hitta samverkansformer mellan kommuner och myndigheter som på sikt kan bidra till att minska risken för att barn och unga återfaller i brottslighet.

Tre år senare redovisade Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Skolverket och övriga berörda myndigheter resultaten av pilotprojektet. Samtliga med en och samma utgångspunkt, nämligen de professionellas perspektiv. Dock saknades genomgående röster från dem som projektet handlade om, nämligen de berörda barnen och ungdomarna.

Hösten 2014 bestämde sig därför Barnombudsmannen att komma i kontakt med ett antal av de barn och unga som medverkat i sociala insatsgrupper för att ta del av deras erfarenheter. Totalt handlade det om elva barn mellan 15 och 23 år. I samtliga fall träffades vi enskilt, utan att personal från de sociala insatsgrupperna var närvarande.

I den här rapporten delar de berörda barnen och ungdomarna med sig av sina upplevelser och erfarenheter av de sociala insatsgrupperna. Erfarenheterna är övervägande positiva, visar det sig. Flera ungdomar berättar hur viktigt det är att möta vuxna som kan erbjuda stöd. De sätter också stort värde på vuxna som ser på dem med värme, vägrar ge upp och ingjuter någon form av framtidshopp. En av dem är Eli, som beskriver hur han fick förtroende för en polis i insatsgruppen: ”Jag kände att jag kunde prata om mina känslor, vilket jag aldrig gjorde innan.”

I sin slutredovisning av uppdraget från 2014 konstaterar Rikspolisstyrelsen att sammanlagt 254 personer mellan 13 och 32 år har deltagit i en social insatsgrupp. Insatsen är tillgänglig i relativt få kommuner. Enligt Socialstyrelsens rapport till regeringen från 2014 finns det en utbredd osäkerhet bland berörda parter om hur verksamheten ska bedrivas.

Barnombudsmannens slutsats är att arbetet med sociala insatsgrupper bör utvecklas, systematiseras och breddas för att nå betydligt fler barn och unga. I rapporten föreslår Barnombudsmannen en modell för strukturerad myndighetssamverkan i syfte att utreda, stödja och följa upp samtliga barn och ungdomar under 18 år som misstänks för brott och frihetsberövas varje år.

Fredrik Malmberg, barnombudsman

Innehåll

Sammanfattning	3
Dialog med barn och unga	3
Internationell kritik.....	3
Från samverkansprojekt till permanent struktur	3
Sociala insatsgrupper – en bakgrund.....	5
Pilotverksamhet med sociala insatsgrupper	5
Utvecklad verksamhet med sociala insatsgrupper	5
Vem kan få stöd av en social insatsgrupp?	6
Utvärdering av de sociala insatsgrupperna	7
Dialog med barn och unga i sociala insatsgrupper	8
Samtliga kommuner med sociala insatsgrupper kontaktades	8
Metoden Unga Direkt	8
Barnens och ungdomarnas röster	10
Hur kom du med och vem får vara med?.....	10
Vad är sociala insatsgrupper?.....	11
Många möten.....	12
Åtgärdsplan	12
Vilka deltar på mötena?	12
Föräldrar och andra anhöriga	13
Kontaktpersonen en eldsjäl.....	13
Polisen.....	14
Övriga myndigheter	15
Att avsluta insatsen.....	15
Ungdomarnas råd	18
Analys	19
Slutsats: otydlig insats som når få ungdomar i målgruppen	19
Vem erbjuds att delta	20
Förståelse av syftet med insatsen	21
Professionellas kunskap om barnkonventionen.....	24
Barnombudsmannens förslag.....	25
Erfarenheterna av de sociala insatsgrupperna	25
Inför ett rättsskipningssystem anpassat till barn under 18 år	26
Steg på vägen: reformera de sociala insatsgrupperna.....	26
Tydlig information	27
Deltagande	27
Höjd kompetens hos de vuxna	27
Uppföljnings- och utvärderingskrav	27
Bilagor.....	28
Bilaga 1 Rikspolisstyrelsens brev till kommuner/stadsdelar.....	28
Bilaga 2 Barnombudsmannens brev till kommuner/stadsdelar	29
Bilaga 3 Barnombudsmannens brev till vårdnadshavare.....	30
Bilaga 4 Barnombudsmannens brev till barn och unga.....	32
Bilaga 5 Kommuner/stadsdelar som är kontaktade	33

Barnombudsmannen. Man är inte sina handlingar.

2015-06-15

Sammanfattning

”Den största riktade regeringssatsningen mot ungdomsbrottslighet på många år.” Så beskrevs satsningen på sociala insatsgrupper (SIG) på regeringens webbplats för några år sedan. Utgångspunkten för projektet var en utredning, som uppskattade att uppemot 5 000 barn och ungdomar riskerade att bli rekryterade till kriminella nätverk.¹

Under 2014 redovisade Polismyndigheten och övriga samverkande myndigheter resultaten av sina insatser. Av slutredovisningen framgick att sammanlagt 254 barn och ungdomar hade medverkat. Idag finns lokala verksamheter med sociala insatsgrupper på ett fyrtiotal platser i landet. Redovisningen beskrev också hur medarbetare på myndigheterna såg på resultatet av samverkan. Däremot saknades barnens och ungdomarnas perspektiv.

Dialog med barn och unga

Det är också anledningen till att Barnombudsmannen har velat låta medverkande barn och ungdomar komma till tals. I vår kvalitativa studie, där de intervjuade endast representerar sig själva, berättar de bland annat vad som har fungerat bra respektive dåligt och vad som kan utvecklas.

I Barnombudsmannens analys jämförs ungdomarnas intryck av att delta i en social insatsgrupp med måldokumentens beskrivning av en social insatsgrupp. Vi kan bland annat konstatera att satsningen på sociala insatsgrupper har haft en mycket begränsad räckvidd och att det ännu så länge saknas effektstudier. Men de ungdomar som vi har träffat är i huvudsak positiva, inte minst till de vuxnas bemötande och deras ambition att bygga en relation. Ungdomarna uppskattar också de konkreta och tillgängliga stödinsatserna som undanröjer både svårigheter och hinder. Bland bristerna märks information, delaktighet och till viss del otydlighet om vad insatsen egentligen handlar om.

Internationell kritik

Under de senaste två åren har både FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) och FN:s kommitté mot tortyr riktat kritik mot Sverige för brister i rättigheterna för barn som är frihetsberövade misstänkta för brott. Båda kommittéerna efterlyser ett barnanpassat rättssystem.

Det är en slutsats som även vi kan ställa oss bakom efter vår granskning från 2012 om hur de mänskliga rättigheterna respekteras när barn frihetsberövas vid misstanke om brott. Enbart under 2011 blev barn insatta i poliscell vid 3 052 tillfällen, visade vår granskning. Det kom också fram att polismyndigheterna saknade barnanpassade rutiner och att det inte heller görs någon systematisk uppföljning av de barn som har blivit frihetsberövade. Dessutom var samverkan med andra myndigheter om barnens situation bristfällig.

Utifrån ett barnrättsperspektiv finns det med andra ord flera aspekter i satsningen på sociala insatsgrupper som skulle vara värdefulla att ta fasta på i ett mer strukturerat arbetssätt.

Från samverkansprojekt till permanent struktur

Barnombudsmannen föreslår att Sverige tar fasta på den internationella kritiken och utvecklar ett barnanpassat rättssystem med utgångspunkt från ungdomarnas i huvudsak positiva erfarenheter av myndighetssamverkan i sociala insatsgrupper.

¹ Kriminella grupperingar - motverka rekrytering och underlätta avhopp (SOU 2010:15).

En första ambition bör vara att följa upp de barn som frihetsberövas vid misstanke om brott, vilket inte sker i dag. Dessa ungdomar bör mötas av professionella som är särskilt utbildade i att förhöra barn. Strukturerad samverkan mellan polis, socialtjänst, skola, sjuk- och hälsovård, BUP, ideella organisationer och andra aktörer ska garantera att inget barn lämnas utan stöd, oavsett om en påföljd blir aktuell eller inte.

Sociala insatsgrupper – en bakgrund

Som en del i regeringens satsning mot organiserad brottslighet utsågs länspolismästare Carin Götblad i februari 2009 till särskild utredare med regeringens uppdrag att föreslå åtgärder för att göra det lättare för personer som vill lämna kriminella grupperingar. I uppdraget ingick även att ge förslag till åtgärder för att förhindra nyrekrytering till kriminella grupperingar.²

I direktivet för uppdraget framgick att utredaren skulle identifiera de hinder som finns för att myndigheter ska kunna samarbeta för att förebygga ungdomsbrottslighet. Utredaren skulle också föreslå konkreta åtgärder för att ta bort de hinder som identifierats. Regeringen ville även att uppdraget skulle innehålla förslag om hur tiden mellan den brottsliga gärningen och samhällets insatser och stöd till den kriminella skulle kunna bli kortare.³

I mars 2010 presenterade Carin Götblad sin utredning ”Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp” där huvudförslaget var att inrätta sociala insatsgrupper i varje kommun. Om insatserna koordineras i ett tidigt skede, visade utredningen, ökar också ungdomarnas möjligheter att kunna bryta med det kriminella.⁴

Pilotverksamhet med sociala insatsgrupper

Mot bakgrund av utredningens förslag om att inrätta sociala insatsgrupper fick Rikspolisstyrelsen (RPS) under våren 2011 ett regeringsuppdrag att starta pilotverksamheter med sociala insatsgrupper runt om i landet.⁵ Sociala insatsgrupper startade i tolv stadsdelar och kommuner: Gottsunda (Uppsala), Hyllie (Malmö), Västra Hisingen (Göteborg), Lund, Spånga-Tensta (Stockholm), Södertälje, Botkyrka, Karlskrona, Borlänge, Linköping, Örebro och Boden.

Det övergripande målet med sociala insatsgrupper är att på lång sikt arbeta för att motverka rekrytering till gäng och kriminell livsstil samt underlätta avhopp från kriminella grupperingar. Målet med sociala insatsgrupper är att hitta fungerande samverkansformer för myndigheter som har ansvar för och som kan hjälpa unga som har utvecklat ett kriminellt beteende. De som ska samarbeta är främst socialtjänsten och polisen men även andra relevanta aktörer. Socialtjänsten är ansvarig för att andra myndigheter och aktörer blir delaktiga utifrån den berörda ungdomens behov. Anledningen till att socialtjänsten har ansvaret för sociala insatsgrupper är att den har ett särskilt ansvar för barn och unga som är i behov av stöd och hjälp.⁶

Utvecklad verksamhet med sociala insatsgrupper

I februari 2013 gav regeringen Rikspolisstyrelsen i uppdrag att stödja det fortsatta arbetet inom ramen för sociala insatsgrupper samt bidra till en fortsatt utveckling av detta arbetssätt.⁷

Idag finns lokala verksamheter med sociala insatsgrupper på ett fyrtiotal platser i landet. Enligt Socialstyrelsens rapport till regeringen från 2014 finns det en utbredd osäkerhet bland berörda parter om hur verksamheten ska bedrivas. Vissa använder den sociala insatsgruppen som en beslutad insats, andra använder den som en serviceinsats. I rapporten konstaterar

² Åtgärder för att förhindra kriminella grupperingars etablering i samhället (Dir 2009:8).

³ Åtgärder för att förhindra kriminella grupperingars etablering i samhället (Dir 2009:8).

⁴ Kriminella grupperingar - motverka rekrytering och underlätta avhopp (SOU 2010:15).

⁵ Uppdrag att inrätta sociala insatsgrupper m.m. (Ju2011/1906/KRIM).

⁶ Uppdrag att inrätta sociala insatsgrupper m.m. (Ju2011/1906/KRIM).

⁷ Uppdrag till Rikspolisstyrelsen att aktivt stödja arbetet med sociala insatsgrupper (Ju2013/1370/PO).

Socialstyrelsen att verksamheterna efterlyser en tydligare definition av hur de sociala insatsgrupperna ska tillämpas.⁸

Lokalt organiserar sig de sociala insatsgrupperna på olika sätt. Vanligast förekommande är tre olika nivåer av samverkan. En styrgrupp med representanter för deltagande myndigheter och andra aktörer har det övergripande ansvaret. En arbetsgrupp med representanter för socialtjänst, polis och skola har ett samordningsansvar. I den gruppen ingår exempelvis enhetschefer i socialtjänsten och chefer inom polisen. Beroende på hur det ser ut lokalt kan även aktörer som Arbetsförmedlingen eller fritidsverksamheter medverka. Här behandlas ungdomar som har lämnat sitt samtycke, och i de fall ungdomarna inte lämnar sitt samtycke behandlas de endast under förutsättning att de har blivit avidentifierade.⁹

Den tredje och sista nivån är den sociala insatsgruppen där själva insatserna äger rum. I denna grupp ingår den person som insatserna berör samt representanter för socialtjänst, polis och andra aktörer med betydelse för honom eller henne. I ett första skede upprättas en åtgärdsplan som sedan ligger till grund för de fortsatta insatserna.¹⁰

Vem kan få stöd av en social insatsgrupp?

Enligt de nationella riktlinjerna för sociala insatsgrupper är det upp till socialtjänsten att välja vilka ungdomar som kan vara aktuella för insatser. Bedömningen ska utgå från vad socialtjänsten vet om den aktuella ungdomen och från information från andra myndigheter och aktörer.¹¹

Enligt Socialstyrelsen har verksamheterna valt ut ungdomar på olika grunder. Vissa har utgått från generella riskfaktorer och riktat insatser även till ungdomar som inte har begått brott. Andra verksamheter har enbart valt ungdomar med en svår brottsproblematik. I Socialstyrelsens dialog med de lokala verksamheterna efterfrågar vissa en större tydlighet om vilka ungdomar som ska inkluderas.¹²

För att en ungdom ska kunna ingå i en social insatsgrupp krävs det ett skriftligt samtycke till informationsutbyte mellan berörda myndigheter och aktörer. Om ungdomen är över 18 år räcker det med ungdomens samtycke. För dem som är under 18 år krävs samtycke från samtliga vårdnadshavare, och för dem mellan 15 och 18 år krävs samtycke både från samtliga vårdnadshavare och från ungdomen själv. Om ungdomen eller vårdnadshavaren vill neka en myndighet eller en aktör utbyte av information kan ungdomen inte ingå i sociala insatsgrupper utan ska få annat stöd från socialtjänsten.¹³

Enligt de nationella riktlinjerna ska varje myndighet som deltar i arbetet med sociala insatsgrupper dokumentera sitt eget arbete enligt sina respektive krav på dokumentation. Därutöver har socialtjänsten ett särskilt ansvar att dokumentera de gemensamma mötena i den individuella åtgärdsplanen. I denna plan ska samverkande myndigheter dessutom tydligt beskriva vilken myndighet som ska göra vad. Socialtjänsten ansvarar för att andra myndigheter och aktörer uppfyller sina åtaganden enligt åtgärdsplanen.¹⁴ Det påminner med andra ord om samordnad individuell plan (SIP), som socialtjänsten upprättar i samverkan med hälso- och

⁸ Socialstyrelsen. Åtgärder för att stödja sociala insatsgrupper. 2014.

⁹ Rikspolisstyrelsen. Sociala insatsgrupper – vad är det? 2014.

¹⁰ Rikspolisstyrelsen. Sociala insatsgrupper – vad är det? 2014.

¹¹ Rikspolisstyrelsen. Nationella riktlinjer – polisens arbete i sociala insatsgrupper. 2014.

¹² Socialstyrelsen. Åtgärder för att stödja sociala insatsgrupper. 2014.

¹³ Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) 10 kap. 1 §.

¹⁴ Rikspolisstyrelsen. Nationella riktlinjer – polisens arbete i sociala insatsgrupper. 2014.

sjukvården. SIP syftar till att beskriva åtgärder som individen har behov av från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården.¹⁵

Utvärdering av de sociala insatsgrupperna

Vilka resultat har då de sociala insatsgrupperna kunnat uppvisa? I sin slutredovisning av uppdraget från 2014 konstaterar Rikspolisstyrelsen att sammanlagt 254 personer mellan 13 och 32 år deltog i en social insatsgrupp från 2011 till 2014. Enligt redovisningen har 38 ungdomar helt upphört med att begå brott. Fler har ändrat omfattning och karaktär på sin brottslighet. Men Rikspolisstyrelsen skriver i sin slutredovisning att den utifrån sitt material inte kan göra en vetenskaplig bedömning om ungdomarna har slutat med sin kriminella livsstil till följd av medverkan i en social insatsgrupp.¹⁶

För att få en tydligare bild av resultatet krävs andra och mer omfattande studier. Sådana har också inletts. Stockholms stad, Polismyndigheten i Stockholms län och Länsstyrelsen i Stockholm har gett Ersta Sköndals Högskola i uppdrag att utvärdera effekterna av de sociala insatsgrupperna på individnivå i Stockholms län. Denna utvärdering beräknas vara färdig under 2015.

Hösten 2014 gav regeringen Socialstyrelsen i uppdrag att utvärdera resultatet för dem som varit föremål för en social insatsgrupp. Myndigheten fick också i uppdrag att utvärdera samverkansformen sociala insatsgrupper. Detta uppdrag ska genomföras i samråd med Polisen, Arbetsförmedlingen, Skolverket och Brottsförebyggande. Som en del i utvärderingen ska Socialstyrelsen också undersöka hur de som varit föremål för arbete i en social insatsgrupp har upplevt det och vilka lärdomar berörda aktörer kan dra av resultatet. Utvärderingen ska redovisas till socialdepartementet hösten 2017.¹⁷

¹⁵ Socialtjänstlagen (2001:453) 2 kap. 7 §.

¹⁶ Rikspolisstyrelsen. Sociala insatsgrupper – slutredovisning av regeringsuppdrag. 2014.

¹⁷ Uppdrag om utvärdering av arbetet med sociala insatsgrupper (Ju2014/5328/PO).

Dialog med barn och unga i sociala insatsgrupper

Barnombudsmannen har regelbunden dialog med barn och unga, inte minst med dem som befinner sig i utsatta situationer, för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor.

Från januari till april 2015 mötte och lyssnade Barnombudsmannen till elva barn och unga i åldrarna 15–23 år för att ta del av deras erfarenheter och upplevelser av den hjälp som de har fått inom ramen för sociala insatsgrupper. Under enskilda samtal frågade vi vad ungdomarna tycker har fungerat bra respektive dåligt i de sociala insatsgrupperna och vad som kan behöva utvecklas. Sammantaget ger deras berättelser en inblick i hur de unga själva upplever insatser de har medverkat i och vad som kan behöva förbättras i samhällets stöd. Vi har inte specifikt frågat efter bakomliggande orsaker till att de har ingått i en social insatsgrupp.

Samtliga kommuner med sociala insatsgrupper kontaktades

I oktober 2014 fanns det sociala insatsgrupper i 33 kommuner/stadsdelar (nedan kallat områden), enligt uppgifter från Rikspolisstyrelsen.¹⁸ Barnombudsmannen har kontaktat samtliga verksamheter per brev, där vi ber om hjälp med att komma i kontakt med ungdomar som antingen medverkar eller har medverkat i en insats.¹⁹

Av breven framgår följande:

- Att syftet med dialogen är att låta barn och unga ge sin bild av det stöd de fått av samhället i form av sociala insatsgrupper
- Att det handlar om samtal utifrån vår metod Unga Direkt där ungdomen är anonym.
- Att vi alltid inhämtar vårdnadshavarens tillstånd om det handlar om barn under 18 år.
- Att Barnombudsmannens förfrågan stöds av Polismyndigheten samt övriga myndigheter som samverkar på nationell nivå.

Rikspolisstyrelsen som leder den nationella samverkansgruppen bistod Barnombudsmannen genom att skicka ut förfrågningar i oktober 2014. Barnombudsmannen skickade ut påminnelser i december 2014. Barnombudsmannen kontaktade också de flesta av områdena via telefon i februari 2015.

Barnombudsmannen kontaktade 33 områden. Nio av dem svarade inte trots skriftlig påminnelse. Efter muntliga påminnelser svarade alla utom en. Av de 33 kontaktade områdena svarade fem att de inte har sociala insatsgrupper men att tre av dessa har för avsikt att starta verksamhet inom en snar framtid. Av de 33 kontaktade områdena svarade 13 att de inte har några ungdomar som har samtyckt till att Barnombudsmannen kontaktar de.

Metoden Unga Direkt

Barnombudsmannen har under flera år arbetat med metoden Unga Direkt, som utgår från att barnet är expert på sin situation. Under våren 2015 har vi träffat ungdomar med erfarenhet av sociala insatsgrupper. Utgångspunkten har varit att träffa ungdomar som medverkar eller har medverkat i insatser. Vi har strävat efter att träffa flickor och pojkar i olika åldrar och i olika delar

¹⁸ Kommuner/stadsdelar som är kontaktade, se bilaga 5.

¹⁹ Barnombudsmannens brev till kommuner/stadsdelar, se bilaga 2.

av landet. Sammanlagt har Barnombudsmannen träffat elva ungdomar mellan 15 och 23 år, där de flesta har varit pojkar i åldern 18-19 år. Ungdomarna över 18 år har i de flesta fall haft stöd från en social insatsgrupp även innan de blev myndiga. Barnombudsmannen har kommit i kontakt med ungdomarna via socialtjänsten i de aktuella städerna och områdena.

I samtliga träffar har vi utgått från Barnombudsmannens metod Unga Direkt. Eftersom vi vill belysa barns och ungas egna upplevelser har vi valt att genomföra intervjuer med öppna frågor.²⁰ Målet har varit att ungdomens egna erfarenheter och uppfattningar om vad som är viktigt ska komma fram.²¹ Det innebär att ungdomen har stort utrymme att själv påverka samtalen och styra vilka ämnen som ska tas upp. Barnombudsmannens analys utgår från återkommande teman i ungdomarnas berättelser, det vill säga sådant som ungdomen själv har lyft fram som viktigt under samtalen.

Inför träffarna har vårdnadshavares samtycke inhämtats för ungdomar under 18 år. Både inför träffarna och i början av dem har vi informerat om vår roll och om syftet med samtalen. Vi har även informerat ungdomarna om Barnombudsmannens sekretessbestämmelser och anmälningskyldighet. Ungdomarna är inte omnämnda med sina riktiga namn i rapporten.

Efter samtycke från ungdomarna har vi spelat in och transkriberat samtliga samtal. Det är viktigt att komma ihåg att de ungdomar som vi har träffat endast representerar sig själva och ingen annan. Av deras berättelser att döma har de både positiva och negativa erfarenheter av sociala insatsgrupper. De ger helt enkelt sin bild av verkligheten, vilket också är något som vi har försökt att förmedla när vi återger deras berättelser.

Vi på Barnombudsmannen har erfarenhet av att lyssna till barn och ungdomar som är eller har varit misstänkta för brott. I arbetet med vår årsrapport från 2013 träffade vi 34 ungdomar som var frihetsberövade på grund av misstanke om brott. Resultatet av dessa samtal, och våra kompletterande undersökningar, redovisade vi i årsrapporten *Från insidan* (2013). Där framgår bland annat att de intervjuade ungdomarna anser att de inte har fått tillräckligt stöd för att kunna lämna kriminaliteten bakom sig. I första hand efterfrågar ungdomarna insatser som kan hjälpa dem att inte återfalla i brottslighet.

²⁰ Smith, J., Osborn, M. Interpretative Phenomenological Analysis. Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods. Sage, 2003.

²¹ Dønnerstad, E., Sanner, M. Håndbok for forandrere. Om verdighet i møte med de som vokser opp og de som vil vokse. Forandringsfabrikkens Forlag, 2006.

Barnens och ungdomarnas röster

Hur kom du med och vem får vara med?

De ungdomar som vi har mött verkar inte ha haft en helt tydlig bild av vad en social insatsgrupp egentligen innebar när de deltog i insatsen för första gången. En del ungdomar minns inte vilken information de fick innan de gick med, andra säger att sociala insatsgrupper beskrevs som ett nytt projekt som ungdomarna ville testa. Den första informationen som ungdomarna fick verkar i första hand ha förmedlats av socialtjänsten.

Jonas säger att han aldrig fick någon information om vad sociala insatsgrupper är: "Nej, det fick jag väl liksom aldrig ... det sade de aldrig någonting om. Men det var något nytt och jag kände bara att jag ville prova det."

Emanuel resonerar på ett liknande sätt: "Men jag tänkte inte så allvarligt på det, jag tänkte bara testa någon gång, jag bor ändå nära här. Det var sommar, jag hade nyligen kommit ut, så jag tänkte att jag provar någonting. Möte efter möte och så blev jag mer och mer intresserad."

Jonas vet inte varför just han blev tillfrågad om att delta. "Nej, jag vet inte. Jag kanske har varit med ett tag."

En del ungdomar hade redan en pågående insats från samhället när de fick erbjudande om att vara med i en social insatsgrupp. Julius var på ett behandlingshem när hans socialsekreterare berättade om gruppen och tyckte att han skulle vara med. Men informationen om insatsen var bristfällig. "De berättade inget så där, de sa bara att vi skulle ha ett sådant möte. De sa bara att det skulle vara mycket folk, lärare, polis, alla de här, mamma och pappa och så."

Kim berättar om första gången hon fick information om sociala insatsgrupper: "Han bara: Vi tänkte skaffa SIG till dig. Cigg? Vad då liksom. Så sa han bara: Det är en insatsgrupp för ungdomar, att hjälpa till att komma på spåret, att nå sina mål."

En del ungdomar hörde talas om sociala insatsgrupper genom kompisar. Arash berättar att han hade det svårt hemma och ville flytta hemifrån. Arash kompisar var med i grupper och tipsade honom om att gå med: "Mina kompisar var med, så ... Något sådant. För att jag ville ha en lägenhet för mig själv, sedan fick jag lägenhet också. Eli berättar att han fick informationen om att sociala insatsgrupper var ett samarbetsprojekt: "Ett samarbete med polis och socialtjänsten och [kommunens namn], som samarbetade för att hjälpa ungdomar som har kommit snett."

Markus kompisar var också med i den sociala insatsgruppen: "Nej, men det kändes bara ... Jag ville prova på det och så där. Alla mina vänner är ju med också i det här. Ja, så man har ju hört vad de får för hjälp och vissa får hjälp med körkortet, vissa med jobb och ja ..."

Andra ungdomar har tidigare varit i kontakt med rättsväsendet på olika sätt, och detta blir en insats som följer på en avtjänad påföljd. En ungdom berättar att "Då var jag inblandad i en större händelse här borta i [ortens namn]. Jag åkte in på [namn] ungdomsfängelse, jag var där i två år. När jag kom tillbaka till ett utslussboende, då fanns de där, jag fick praktikplats och jag fick [...]. Jag hade väldigt bra förutsättningar för att komma in i arbetsliv och för att lyckas. Jag hade stöd från dem också, framför allt från polisen."

En del ungdomar resonerar kring vilka som kan bli aktuella för sociala insatsgrupper. Andra har synpunkter på vilka som borde kunna få stödet. Det är tydligt i ungdomarnas berättelser att de inte riktigt vet vem som kan få stöd genom en social insatsgrupp. Det verkar också variera på de olika platser vi har mött ungdomarna. De flesta ungdomar vi har mött har alla varit i övre tonåren eller så har de varit unga vuxna.

Markus säger så här: "Det är ungefär för de som har det svårt med polisen och har det jobbigt, har valt fel väg. Då brukar man få vara med i den här sociala insatsgruppen." Markus har också en uppfattning om vad man kan få hjälp med: "De hjälper till med att hitta praktikplats som kan leda till jobb. De hjälper till med allt man kan behöva hjälp med. Allt man behöver, de försöker."

William funderar på om det borde finnas en åldersgräns för att få delta i en grupp: "Jag tycker ... nej, ingen ålder exakt. När man är klar i huvudet och kan tänka och kan säga vad man känner, då kan man vara med på möten."

Kim säger: "Det låter som att man borde vara 17 år, men det finns 11-åringar som springer ute, så jag tycker inte att det har något med ålder att göra." Kim tycker att det är viktigt vilken inställning den unge har: "Kanske inte bara när man vill utan när man känner att man behöver göra det? Det är lättare att ändra på livet om man vill göra det. Man måste vilja själv, annars går det inte. Så när man känner att man behöver hjälp så tycker jag att det är bra."

Jonas tycker att sociala insatsgrupper borde komma in tidigare i barns liv: "De försöker ju hjälpa ungdomar som kanske är i min ålder, mer än de som är yngre, jag tycker att de ska hjälpa redan från början, om de ber om hjälp."

Samtycke

En grundläggande förutsättning för att kunna få stöd i en social insatsgrupp är att den unge samtycker till att myndigheterna utbyter sekretessbelagd information. Ungdomar berättar att de minns att de skrev på samtycken och liknande papper innan de gick med i en grupp. Arash berättar varför han skulle skriva på: "Så att de får kontakta socialtjänsten, att de får kontakta frivården. Samtyckesblanketter och sådana grejer. Jag skriver på för det mesta, vad jag kommer ihåg i alla fall. Skriver på en massa papper."

Men det kan också vara andra saker som barnen ska samtycka till. William berättar att polisen krävde att låta dem ta en bild på honom mot hans vilja. "Jag sade nej först, jag sade 'Jag vet inte'. Men så ... de måste ha kort. Ska de hålla kortet i handen och leta efter mig på stan? 'Nej, det är bara om de ser dig i fel område.' Okej, då tog de en bild på mig."

Trots att det krävs samtycke för att myndigheterna i den sociala insatsgruppen ska kunna utbyta information verkar det inte vara tydligt för ungdomarna om insatsen är frivillig eller genomförs med tvång. För en del är insatsen ett mellanting, ett hot om tvång. En ungdom berättar att han är med för att slippa bli placerad enligt LVU²². William berättar han måste gå på sociala insatsgrupp-möten: "Jag tror att allting är för att LVU:t ska bort, alla möten", säger han.

Ali berättar att han inte vet varför han kom med i en grupp: "Jag vet inte, jag gjorde ett par brott, och sedan så fick jag den där gruppen."

För andra ungdomar är det tydligt att insatsen sker under tvång. Oliver är dömd till sociala insatsgrupper. "Man blir dömd till det om man har gjort något brott", säger han.

En del ungdomar säger att det först var frivilligt att gå med i insatsen, men att deltagandet sedan blir tvingande: "Hon frågade först om jag ville vara med och så sade jag ja, men sedan blev det typ att jag var tvungen att vara med. Nu måste jag gå på mötena ...", säger Julius.

Vad är sociala insatsgrupper?

De ungdomar som vi har mött beskriver vad sociala insatsgrupper är på olika sätt. Tydligt är att grupperna både kan vara känslomässigt stöd och stöd med praktiska saker.

²² Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Eli har fått båda delarna: "De har hjälpt till att skaffa praktikplatser och hjälpt till om man vill prata och sådana saker." Julius berättar att sociala insatsgrupper är som ett hjälpmedel, och att man kan få hjälp med allt möjligt. "Om man har problem hemma, ja, problem", säger han.

När vi ber ungdomarna själva att beskriva sociala insatsgrupper berättar de om skillnaden mot andra insatser som de har fått tidigare. Jonas säger: "När man bara var och pratade med en person så hände det aldrig någonting, när man började här så tog de tag i saker, de hjälpte mig ut på en arbetsplats, man fick mycket mera hjälp."

Många möten

Av ungdomarnas berättelser kan vi se att sociala insatsgrupper många gånger är synonymt med möten, där flera vuxna deltar. Hur ofta mötena hålls och vilka som deltar varierar. En del träffas varje vecka, andra en gång i månaden. "En gång per månad, då är det stort, typ 10-11 stycken. Annars är det typ ART-lektioner, det tre stycken som är med, annars är det familjesamtal", säger Julius.

Markus berättar att han inte säger så mycket på gruppens möten och att han skämdes under det första mötet, eftersom han inte gillar att prata inför mycket folk. "Första gången var det skämmigt. Men jag har vant mig." Eli beskriver vad som händer på mötena: "Går igenom hur det går, om man har praktik eller någonting sådant, de hjälper ju en med allting. Man går igenom allting".

Emanuel berättar om sina möten: "Ja, det handlar om mig, vad jag vill, och vad jag inte vill. Allt handlar om mig, de frågar vad jag vill och inte vill."

Åtgärdsplan

Åtgärdsplaner är frånvarande i flera av ungdomarnas berättelser. Oliver svarar på frågan om det finns några mål eller en plan som ska följas: "Nej, utan de pratade direkt ut." Markus har aldrig själv haft en åtgärdsplan, men han har hört talas om åtgärdsplaner: "Ja, personen får säga: 'Det här vill jag uppnå under året', att man strävar och hjälper till för att nå det."

Andra, som Arash, har fått förslag på en åtgärdsplan: "Jag tycker frågorna är samma sak, de ställer samma frågor om och om igen. De frågar mig bara frågor hela tiden, ingenting annat. De försöker komma med någon plan så där, men ingenting som passar mig liksom."

Kim har en så kallad behandlingsplan. Hon berättar: "[...] Men om jag inte minns fel så skriver man under att man är med på den här behandlingsplanen och så där. Så då vet man redan från början att så här länge kommer jag att ha stöd. Sedan är det inte så att de bara kastar ut sin unge från boet."

Vilka deltar på mötena?

Av berättelserna framgår att det varierar vilka yrkesgrupper som deltar i en social insatsgrupp. "Det är en socialtjänst som samarbetar med polisen och arbetsförmedlingen och socialtjänsten och så", säger Pablo.

Ungdomarna berättar både att de har fått välja och inte välja vilka som ska vara med på möten i sociala insatsgrupper. De tycker att det hade varit bra om de hade fått välja vilka som skulle vara med. De berättar också att de inte alltid förstår varför vissa yrkesgrupper är med. En del känner personerna i insatsgruppen sedan tidigare, för andra är det nya bekantskaper. Flera ungdomar berättar att det är viktigt att känna förtroende för de personer som ingår i gruppen och att man har en bra relation.

Kim berättar varför det är bra att känna personerna sedan tidigare: "Jag hade kontakt med [kontaktpersonens namn] långt innan det här började, det är en stor del varför jag har så mycket förtroende för dem. Man kan ju välja lite kontaktperson, om man har en bra kontaktperson så ska man absolut fråga om den vill vara med. Det bygger upp en förtroendekänsla."

Jonas berättar att han har haft kontakt med socialsekreteraren sedan några år tillbaka och att det gör att hon känner honom. Ali tycker att det är positivt att han själv har fått välja vilka som ska vara med i hans grupp: "Varför ska jag välja folk som jag inte känner, det kommer bara att ta längre tid att lära känna dem."

Kim säger att hon själv vågar säga ifrån om hon tycker något är fel men att det finns andra som inte vågar. "Då är det också bra att ha sin kontaktperson eller sin person som man litar på där. Så att man kan säga under eller efter mötet att man inte gillade det där. Man vill ofta inte gå fram själv till sin nya lots och ... 'Det där var inte riktigt okej!'"

Flera av ungdomarna poängterar med andra ord betydelsen av att känna personerna i insatsgruppen väl. Julius är dock av en annan åsikt: "Det är bättre om man inte känner dem, det blir inte på samma sätt om man känner dem".

Föräldrar och andra anhöriga

Ungdomar har olika uppfattning om föräldrar eller andra släktingar ska vara med på möten inom ramen för den sociala insatsgruppen. Föräldrarna är viktiga för ungdomarna på olika sätt, och att blotta sig för sina föräldrar kan vara svårt samtidigt som ungdomarna vill visa de framsteg som de gör i gruppen. Ali säger att han tror att det är bra om man som ungdom själv får bestämma om ens föräldrar ska vara med på mötet: "För det finns vissa som skäms eller inte vågar prata framför sina föräldrar."

Oliver berättar att hans föräldrar har en egen kontaktperson. "Den ena, hon var för mig – hon ville träffa mig – bara för mig, alltså träffa mig bara. Och hon andra skulle träffa mina föräldrar. Men det var då när jag var under arton."

William säger att han hade velat att hans syster var med vid mötena så att hon skulle få höra allt positivt om honom.

Kontaktpersonen en eldsjäl

Flera av de intervjuade ungdomarna nämner kontaktpersonen, som ofta är den som ungdomen har mest kontakt med och också den som möjliggör den hjälp som ungdomarna uppger att de får.

Jonas säger att "[kontaktpersonens namn] hjälper mig med att påminna om möten, hjälper med papper." Flera berättar att kontaktpersonen erbjuder praktisk hjälp. "Hon i insatsgruppen, hon som bara hade mig. Hon sms:ade mig alltid en tid som jag skulle komma. Så hon sms:ade mig när jag ska komma", berättar en av ungdomarna. Markus säger: "Men [kontaktpersonens namn] kan vi kontakta när som helst, på telefonen. Så ... Ja ... Behöver vi någonting eller ringa någon, till exempel praktikplatsen ... Då kan hon fixa det."

Flera ungdomar beskriver hur kontaktpersonen alltid är tillgänglig, ibland dygnet runt veckans alla dagar. Pablo berättar att han och hans kontaktperson talades vid flera gånger i veckan och att han ibland ringde henne på helger när hon var hemma med sina barn.

Andra upplever att de har en djupare relation till sin kontaktperson, att det handlar om mycket mer än stöd med praktiska saker. Markus berättar: "Hon är en person som man kan prata ärligt med och alltså, hon hjälper ju till med allt och hon visar kärlek för oss alla. [...] Så där nio, tio på

kvällen. Och hon hör att det är bråk i [ortens namn] så kan hon skriva till oss alla, vad gör ni? Och fråga om vi var med i bråket eller ... Ibland ber hon oss gå hem för att hon vill vårt bästa.”

Arash sammanfattar hur han ser på sin kontaktperson: ”Hon är typ som en extramamma typ.”

Ungdomarna sätter också ord på vad det är som gör att de får en bra kontakt med sin kontaktperson. William berättar att hans kontaktperson är personlig: ”Han tar allt jag säger personligt, han pratar om sitt privatliv och så ... det är skönt med honom. Jag har ringt honom flera gånger. Han kan göra en lugn. Han är bra på att göra folk lugna, han har den här rösten. ’Tänk på det där, gör det där.’ Det är skönt att få höra sådant.”

Det är dock inte alla ungdomar som har en bra relation till sin kontaktperson. En av dem säger: ”Jag vill inte ha med henne, hon är inget stöd för mig, hon är ett stöd för dem, resten är ett stöd för mig.” Han beskriver hur han blir irriterad och försöker ignorera kontaktpersonen. Om hon inte skulle vara med säger han att han skulle ha varit gladare.

Polisen

Ungdomarnas berättelser om polisen är många gånger tudelade. Ungdomar berättar att de från början inte ville att polisen skulle vara med vid mötena, att de inte skulle kunna tänka sig att sitta i samma rum som en polis. Men flera av dem beskriver en vändning efter att de träffat polisen ett tag. De berättar också om vikten av att förstå varför polisen är med. William säger att han inte vet varför polisen är med på mötena. Han har inte fått någon information om polisens roll i sociala insatsgrupper.

En av de ungdomar som vi har mött vill inte att polisen ska vara med. Han har erfarenhet av polisen sedan tidigare och har bett om att polisen inte ska vara med på hans möten. Men han har fått svaret att polisen måste vara med. ”Varför ska jag ha förtroende för dom Som om jag bryr mig, de stänger in mig en fucking liten cell. Jag sitter där aldrig.”

I Arash grupp har det varit olika poliser vid olika möten. ”Förut så var det en kille, han hette [polisens namn] som kom hela tiden. Men det är olika”, säger han.

De flesta ungdomar som vi har träffat berättar att de har fått en annan bild av polisen efter att de har deltagit på möten i den sociala insatsgruppen.

Eli säger att hans uppfattning om polisen har förändrats under hans tid i gruppen. ”Tidigare så hade jag mentaliteten, bara ville förstöra, att de är mina fiender och vill mig illa, de är inget bra. Nu ser jag att de är en tillgång till samhället, att de ser till att det fungerar. Utan polisen hade det inte fungerat över huvud taget. Så jag har en helt annan inställning.”

Även Markus har ändrat sin uppfattning om polisen: ”Ja, de har blivit trevligare. När man är på ett sådant möte och så, så är de trevliga. Så blir det automatiskt ute när man träffar på dom att man hälsar eller står och pratar. De brukar fråga, hur går det? Praktiken, eller ja ... Det är automatiskt”, säger han.

För Eli blev polisen något mer än en kontakt i den sociala insatsgruppen. Han berättar: ”[...] I och med att jag fick tillit, mest till han polisen. Jag kände att jag kunde prata om mina känslor, vilket jag aldrig gjorde innan. Om jag mådde dåligt så behöll jag det för mig själv. Det var liksom en svaghet.”

Eli tillägger: ”Just den polisen som var med mig, han var nästan som en kompis, på den nivån, så då blir det inte speciellt svårt, han var väldigt lätt att ha att göra med. Väldigt lätt att prata med, det var viktigt för mig.”

Övriga myndigheter

Ungdomar som Barnombudsmannen har träffat berättar om olika aktörer och yrkesgrupper som har deltagit under mötena. Gemensamt för ungdomarna är att socialtjänsten och polisen har närvarat under mötena, men när det kommer till vilka vuxna utöver dessa som är med går barnens berättelser isär.

Emanuel berättar: "Det är olika grupper, polisen brukar vara här, arbetsförmedlingen, socialen, alla är här ... så jag slipper springa runt till socialen och så ... alla är samlade här. Ifall jag behöver något från arbetsförmedlingen så får jag det här ... annars hade jag inte orkat, jag hade bara skitit i det."

En ungdom berättar att det enbart var polisen och socialtjänsten som var med under hans möten. En annan berättar att en representant från narkotikagruppen var med och ställde krav på att han skulle lämna urinprover.

Ungdomarna berättar också att de inte alltid vet varför vissa aktörer deltar. Jonas berättar: "Och så var det här med arbetsförmedlingen, jag kände att de inte skulle ha något att göra med det som jag har gjort." Andra har bildat sig en egen uppfattning om varför vissa aktörer är med. "Ja, jag tänkte att han [polisens namn] skulle nog berätta om vad som jag har gjort och sådant, men det gjorde han inte", säger Oliver. En annan ungdom berättar att en representant från en ideell organisation var med honom på mötena.

Ungdomarna efterlyser vuxna med egen erfarenhet av kriminalitet, och de ungdomar som har träffat vuxna med sådana erfarenheter beskriver dessa möten i positiva ordalag. En av dem är Jonas: "Som med mig, när jag träffade terapeuter och allt sådant där, det som kändes bäst var att ha terapeut som har varit med om grejer själv, så att det inte blir en pålastning liksom. Jag vet att många kompisar säger att de vägrar att gå till en sådan för att ... de är bara pålästa. De vill ha någon som varit med om det själva och kan förklara vad de ska göra i den situationen. Man ska alltid ha med en person som har varit med om det själv."

Att avsluta insatsen

Ungdomar som vi har träffat säger att de inte riktigt vet när de slutar att vara med i en social insatsgrupp. De har inte fått information om när de avslutar en insats. De berättar till exempel att de från början har fått reda på att de ska vara med i ett år men att de har varit med i över tre år.

Pablo och Markus tror att man kan vara med tills man är 25 år. Ali säger att det beror på hur det går: "När de tycker att allt går bra. Jag tyckte att allting fungerade efter några månader, men de ville ha kvar mig, javisst, varför inte. Vi gick ut och fikade eller bowlade, det var soft."

William är osäker på om han är med i en grupp just nu: "Ja ... det tror jag", säger han. Inte heller Eli är helt säker på om han fortfarande har kvar sin insats. "Nej. Jag vet inte ... jag tror att jag är med i det fortfarande, men jag har inte haft några möten på ganska länge nu."

Kim har fått information redan från början om hur avslutet kommer att se ut. " ... Om jag inte minns fel så skriver man under att man är med på den här behandlingsplanen och så där. Så då vet man redan från början att så här länge kommer jag att ha stöd. Sedan är det inte så att de bara kastar ut sin unge från boet. Jag hoppas att vi tillsammans ska kunna göra så att allt fungerar stabilt. Då kommer det nog inte vara något problem att lämna, sedan om man känner att ... jag tror att de erbjuder mera hjälp efter", säger hon.

Några ungdomar funderar på hur det kommer att kännas när de inte längre har stöd av en insats. Julius säger: "Det känns bra och dåligt, jag har ändå tagit åt mig av det de sagt, det fungerar bättre hemma nu."

Bra och dåligt med stödet

Vi har pratat med ungdomarna utifrån vad som är bra respektive dåligt med att vara med i en social insatsgrupp. Ungdomarna säger att det är bra eftersom de slipper åka på många olika möten hos olika myndigheter. Men deras berättelser går isär när de ska berätta om vilket stöd de får. En del säger att de får stöd med att bryta med sina kriminella vänner, andra får stödprogram som ART. Vissa säger att de inte får något stöd alls.

Arash berättar att gruppen gör det enklare att få ett samlat stöd: "Typ att jag ska slippa åka till alla och så ... Hellre att man samlas så och gör det en gång i stället för att jag ska åka en gång dit, dit, dit." Julius säger: "Hellre att gå på ett möte med mer folk än att gå på 3-4 möten på en vecka."

Jonas saknar stöd för att kunna bryta med sina kriminella vänner: "Det är svårt att bara lämna, även om det bara är dåliga kompisar så har jag ju känt dem sedan jag var jätteliten, det går inte bara att kasta bort dem. De säger typ: 'Du får försöka låta bli att vara med dem', man får väl inget direkt hur man ska ..."

Jonas berättar hur hans kompisar reagerar på att han är med i en social insatsgrupp: "När det sitter en polis med så får man en uppfattning, andra tror att jag tjallar på dem. Han kan ju fråga vad jag gjorde i helgen. Men jag säger aldrig några namn på personer." Jonas fortsätter: "Det finns ju dåliga sidor ... just det här med att man har både bra och dåliga kompisar ... man har blivit anklagad för grejer och berättar saker för polisen, folk kommer in och ... mycket hot och grejer. 'Jag vill ändra på, jag har fått boende'. Då påstår de att jag har fått boende för att jag sade att den och den höll på med droger till exempel."

Jonas är dock nöjd med andra delar av insatsen. Han säger att den sociala insatsgruppen hjälper honom med allt möjligt: "Jag har fått boende, jobb, sådant som hjälper mig i vardagen, körkort ska jag börja med. Varje gång som man visar att man sköter sig så får man någonting tillbaka."

För Pablo har stödet fungerat bra: "Hon gör så att man aktivt söker arbete och sysselsättning, så att man kommer bort härifrån. Hon har kontakt med polisen och så, när de ser att jag hänger ute, då säger de det till [kontaktpersonens namn]. Då ringer hon och skäller på mig och så. Det känns faktiskt bra, det är många gånger som jag har vaknat upp igen, innan det händer något fel."

Ungdomar vittnar också om att de får praktisk hjälp från insatsgruppen. Emanuel beskriver sin kontakt: "De kämpar, de kunde ringa flera gånger om dagen för att jag skulle komma, de väckte mig på morgonen ..." Markus berättar att hans kontaktperson hjälpte honom med att vända tillbaka dygnet så att han klarade av sin praktik: "Den börjar tolv, men jag vaknar ju kanske halv elva. Men förut vaknade jag inte förrän sex, till middagen. Första gångerna körde hon dit mig och var med mig tills jag slutade. Så att jag skulle vänja mig."

För Arash har stödet inte fungerat: "Kanske för att jag inte gillar möten eller så, men jag tycker inte det kommer ut någonting bra av dem. Vad är det som ska hjälpa av att polisen sitter där och hundra personer? De säger liksom, du berättar något för mig när jag kommer till dig. Jag har redan glömt vad du har sagt."

Arash tycker ändå att det fungerade bättre i början: "Jag började ju sköta mig. Jag var lite galen när jag var yngre. Men jag sköter mig fortfarande och så där, till en viss gräns." Det är också praktiska saker som gör att Arash inte tycker att det fungerar, som att ta bussen till möten: "Jag pallar inte egentligen, jag har inte tid ... Så hon kan ringa mig och vara jobbig mot mig och säga, vart är du? Så säger jag kanske att jag är någonstans här borta. Så kommer hon dit och säger hoppa in i bilen, så åker vi till mötet. Så där också faktiskt."

Att bemötas med förväntningar

En förutsättning för att stödet ska fungera är, menar ungdomarna, att de professionella verkligen tror att ungdomarna ska kunna lyckas vända sina liv. Men då måste de professionella också ha förståelse för varför en ung person kan hamna i kriminalitet.

Julius berättar: "Handlingen är fel, men man är inte sina handlingar. Det är någonting som är fel från första början, att man begår de där handlingarna. Man gör inte det om det inte är något som är fel, bakom. Just det där bemötandet tror jag är väldigt viktigt, att man inte kommer med en fientlighet, att hela jag är dålig för att jag har gjort en dålig sak. Jag är inte dålig person för att jag har gjort en dålig sak."

Pablo berättar att han ville vara med i en social insatsgrupp för att de medverkande visade att de ville hjälpa honom. "Jag fick berätta min bakgrund och så, de lät intresserade. Då ringde dit och gjorde så och så och så."

Eli har erfarenhet av att bli bemött med negativa förväntningar: "Om man bara hör negativa saker om det man gör, då är det inte kul längre att försöka, för man känner sig bara misslyckad." Han fortsätter: "Det blir ju att man känner sig värdelös att man inte kan göra någonting, att man är en dålig människa som inte duger till någonting, då går man runt och tror det. Då tappar man hoppet, då är det inte ens någon idé att försöka. Då fortsätter man med det man vet att man kan göra."

Eli beskriver hur ett gott bemötande gör att han klarar mer: "Man växer ju som person, ens självförtroende växer. Det är väldigt viktigt, att man känner att man kan klara av saker."

Ungdomarna tycker att det är viktigt att kontakterna bemöter dem på ett bra sätt och inte fokuserar på det negativa. William beskriver sin insatsgrupp: "De är inte så seriösa, de har humor om man säger så, man kan fortfarande skämta om allt, de sitter inte och försöker skälla ut en. Det är roliga personer med."

Betydelsen av att någon verkligen bryr sig om hur det går för dig återkommer flera gånger i ungdomarnas berättelser. "Alla som är i den här gruppen är bra folk, de vill verkligen mitt bästa. Första tiden så visste jag inte riktigt vad jag ska göra här? Med tiden så märkte jag att de verkligen ville mitt bästa så jag började skärpa mig ... ibland så kom jag inte, de fick ringa flera gånger, men så blev det bättre och bättre och bättre", säger en av dem.

Ungdomarna berättar också hur de direkt känner om en vuxen bryr sig: "Man märker om de inte är så engagerade. Att de bara gör det för att det är deras jobb att göra det. Det är just den här tilliten och känslan att de faktiskt bryr sig som gör att man knyter ett band med den personen. Tillit är A och O. Man kanske inte öppnar sig vad gäller precis allting, om man har gjort någonting, inte just då, förrän man blir påkommen. Men just hur man mår och hur det är i ens liv, när man går in på den personliga biten, jag tror att det är väldigt viktigt att få prata och uttrycka hur man känner och mår, framför allt", berättar Eli.

En framgångsfaktor i arbetet med sociala insatsgrupper är att inte ge upp, berättar flera ungdomar. "Ja, om man gör bort sig gång efter gång så ... man får inte ge upp hoppet över en ung person, man kan ju ändra på sig, men det handlar om att man måste vilja göra det. För det går inte att få en person som inte vill ändra sin livsstil att göra det", säger Eli.

Kim säger: "De ger inte upp, bara för att du inte vill så kommer de inte ... De vill också det här, man känner att de vill hjälpa, och sedan så kanske det är från person till person, men jag känner verkligen att min grupp bryr sig, att de är på mig 24/7."

Andra insatser

Det blir tydligt hur stödet i sociala insatsgruppen har fungerat när ungdomarna jämför med andra insatser som de har fått tidigare. Markus säger: "Jag hade ju kontakt med socialtjänsten, men jag fick ingen hjälp med någonting."

Eli beskriver skillnaden mot det stöd han har fått tidigare: "De lyssnar på vad jag säger och vad jag vill göra. Det är också en väldigt stor bidragande orsak till varför det fungerar för mig nu. De lyssnar på vad jag vill göra och försökte att få det så att det blev så."

Julius berättar att han hade velat ha stödet tidigare. "Min Soc var ju en idiot. Så vi gick bara dit och pratade, vi pratade om exakt samma möte hela tiden, exakt samma sak. Jag skulle ha velat haft den här hjälpen för länge sedan." Jonas berättar: "Jag har ju träffat gamla lärare som jag hade i fyran-femman, och de säger att man ser på ungdomar när de ... att de här kommer det att gå bra för, och de här kommer det att gå dåligt för. Men varför hjälpte de inte till från början? Nej, det visste de inte."

Ungdomarnas råd

Ungdomarnas råd till andra unga

De ungdomar som har fått frågan om de skulle rekommendera sociala insatsgrupper till andra ungdomar har svarat att de skulle göra det.

"Jag skulle säga att de ska vara med i det. Om man har problem så är det bra för en, jag tror att det skulle hjälpa massor."

"Om någon blir erbjuden sociala insatsgruppen och tackar nej, då vet jag inte hur de tänker. Han ska ta chansen, i alla fall att testa. För han har rätt att stänga av skiten också om han inte vill vara med. Men jag tror inte att han kommer att göra det."

Ungdomarnas råd till vuxna

"Ja, kanske just det här att man inte tar det som ett jobb, för det är ingen idé. Det är samma sak som att sitta och prata med en polis på polisstationen, det blir liksom samma sak. Sedan kanske att vara uppmärksam på signaler också. Förändrat beteende, personlighet ... precis allting, att man är mera uppmärksam. Att bara ställa frågan, hur det är. Bara så. Att det kanske bara finns en person som är med, som man har tillit, som man har kommit närmast, som man kanske pratar med bara allmänt. Att inte bara gå rakt på sak, att man pratar liksom. För det brukar det ofta göra. Nu vet jag att det är bästa sättet. Bemötandet."

"Just kommunikationen, kroppsspråk kan till exempel vara väldigt svårt, även talet, att man har en schysst och pedagogisk kommunikation. Det finns ju utbildningar i det också. Att det inte blir polis-brottsling, att det är en personlig kontakt. Att det inte känns som att det är så, att polisen är där för att göra mig illa, just det där att man har en schysst kontakt. Bemötandet är väldigt viktigt."

"Att inte komma med för mycket egna förslag. 'Nu tycker jag att du ska göra det här'. För man gör allt i sin egen takt. Om det sitter sju vuxna där och man bara ... och så är man själv inte redo för det. Så jag tycker att ungdomen ska få bestämma själv."

Analys

Slutsats: otydlig insats som når få ungdomar i målgruppen

I den utredning som låg till grund för projektet sociala insatsgrupper konstaterades behovet att nå upp till 5000 barn och ungdomar som riskerar att rekryteras till kriminella nätverk²³. Under 2014 redovisade Polismyndigheten och andra samverkande myndigheter resultatet av sina insatser. Det framgår att från år 2011 har sammanlagt 254 barn medverkat²⁴. Enligt Socialstyrelsen finns det lokala verksamheter med sociala insatsgrupper på ett fyrtiotal platser i landet. Polismyndigheten anger att 33 områden har insatsen sociala insatsgrupper²⁵. Insatserna når med andra ord ett litet antal ungdomar i ett mindre antal områden. Efter att Barnombudsmannen ringt samtliga 33 områden är det endast 28 som har insatsen. Resterande fem har ingen insats men tre avser att inom kort starta.

Av våra samtal med ungdomar som har erfarenhet av sociala insatsgrupper framgår att de upplever sig fått stöd, både med praktiska saker och känslomässigt stöd. Dock är det tydligt att informationen till ungdomarna kring syfte, innehåll och omfattning har varit bristfällig. Detta har lett till att ungdomarna deltar men utan att egentligen förstå varför. Vi kan också utifrån våra samtal med ungdomarna konstatera att insatsen till stor del hänger på en persons arbete, kontaktpersonen. Det är inte hållbart att samverkan är så beroende av eldsjälens arbete.

Bilden av en otydlig insats bekräftas också i de dokument som myndigheterna har tagit fram. Redan när försöket med sociala insatsgrupper startade väcktes frågor om vad en social insatsgrupp är. I Socialstyrelsens vägledning beskrivs gruppen som en modell för hur olika aktörer kan samverka kring en ungdom.²⁶ Det har dock visat sig genom åren att de lokala verksamheter som deltagit i försöket är osäkra på hur arbetet ska gå till och att de från Socialstyrelsen efterlyser en definition på tillämpningen. Vissa verksamheter tillämpar sociala insatsgrupper som en beslutad insats medan andra använder den som en serviceinsats²⁷. Serviceinsatser avser stödinsatser som man kan delta i utan att registreras hos socialtjänsten. En beslutad insats är en insats som ges med stöd av socialtjänstlagen²⁸.

Att ge stöd till unga för att förebygga kriminalitet är en viktig uppgift för samhället. Sociala insatsgrupper verkar, när det fungerar som det var tänkt, som en insats som ungdomarna uppfattar på ett positivt sätt. Dock behöver insatsen struktureras på ett helt annat sätt. Dels för att nå alla de ungdomar som är i behov av insatsen, dels för att ungdomarna ska få sin rätt till delaktighet tillgodosedd. Barnombudsmannen kan konstatera efter att under tidigare arbeten ha mött barn och ungdomar som misstänks för brott och frihetsberövas att de många gånger saknar stödinsatser under och efter frihetsberövandet. Vi anser därför att samverkan och stöd från myndigheter särskilt bör inriktas på att nå denna grupp.

Arbetet med att förebygga brott och att stödja både unga som begår brott och brottsoffer måste ske på alla nivåer i samhället och involvera bland annat skola, polis och socialtjänst. I det arbetet måste barn och ungdomar bli delaktiga. I årsrapporten 2013 *Från insidan* lyfte Barnombudsmannen fram vikten av ett sammanhållet rättsskipningssystem för barn och unga och som utgår från barnkonventionen och andra internationella dokument. Barn som misstänks för brott och som frihetsberövas i häkte och arrest befinner sig i en särskilt utsatt situation. Det

²³ Kriminella grupperingar - motverka rekrytering och underlätta avhopp (SOU 2010:15).

²⁴ Rikspolisstyrelsen. Sociala insatsgrupper – slutredovisning av regeringsuppdrag. 2014.

²⁵ Socialstyrelsen. Åtgärder för att stödja sociala insatsgrupper. 2014.

²⁶ Socialstyrelsen. Åtgärder för att stödja sociala insatsgrupper. 2014.

²⁷ Socialstyrelsen. Åtgärder för att stödja sociala insatsgrupper. 2014.

²⁸ Socialtjänstlagen (2001:453) 2 kap. 1 §.

krävs att samhället fångar upp dessa barn och ger dem stöd och insatser som kan förebygga brottslighet.

I årsrapporten konstaterades också att socialtjänsten måste ta ett tydligare ansvar under hela rättsprocessen. Enligt de barn och unga vi träffade under arbetet med rapporten är socialtjänsten frånvarande. Ungdomarna efterlyser mer stöd från socialtjänsten under den tid de är frihetsberövade men också efteråt, framför allt i form av insatser som kan hjälpa dem att inte återfalla i brottslighet. Det kan handla om små men betydelsefulla åtgärder, till exempel hjälp med att fylla i en ansökan om ekonomiskt bistånd.²⁹

Enligt FN:s barnrättskommitté krävs ett åtskilt rättskipningssystem för barn som misstänks för brott, eftersom barn skiljer sig från vuxna när det gäller fysisk och psykisk utveckling samt känslomässiga behov och utbildning.³⁰ Barnombudsmannen anser att det krävs flera förändringar om Sverige ska leva upp till de krav som barnkonventionen ställer. Sociala insatsgrupper är ett steg i rätt riktning. Problemet är att de insatser som ska hjälpa ungdomar att avstå från brott når ett litet antal och att det är oklart hur dessa barn och ungdomar väljs ut och vilka behov av insatser de har.

De dialoger vi har haft med barn och ungdomar, både i det här och tidigare arbeten, visar att det behövs ett strukturerat stöd till unga personer som misstänks för brott. Det är viktigt att stödet till ungdomarna är tydligt. Det måste framgå vilka ungdomar som kan bli aktuella för insatsen, insatsens syfte samt innehåll. Det finns ett stort behov av att på ett tydligare sätt strukturera insatser kring barn och unga som misstänks för brott. Det är viktigt att nå alla de barn och ungdomar under 18 år som misstänks för brott och frihetsberövas.

Vem erbjuds att delta

Sociala insatsgrupper kan erbjudas ungdomar som riskerar att rekryteras till kriminella nätverk eller att utveckla en kriminell livsstil samt till ungdomar som behöver stöd för att lämna kriminalitet. Det handlar om unga som har ett riskbeteende och förhållandevis få skyddsfaktorer, som har begått flera brott, ibland allvarliga, eller som har anknytning till kriminella grupperingar. Det är socialtjänsten som avgör om en person ska erbjudas social insatsgrupp. Det sker utifrån information som socialtjänsten själv har om unga samt information från andra myndigheter och aktörer. Polisen kan ge förslag på personer i samband med anmälningar och annan information³¹ till socialnämnden.³²

De ungdomar Barnombudsmannen har träffat har haft olika ingångar i sociala insatsgruppen. Flera av dem var aktuella inom socialtjänsten sedan tidigare och fick på så sätt frågan om att delta. Andra fick frågan när de var placerade på behandlingshem eller annan institution. Många kommer inte ihåg vilken information de fick om gruppen från början. Det är mycket oklart på vilka grunder ungdomar "väljs ut" för att delta i sociala insatsgrupper. Barnombudsmannen anser att det måste göras tydligt.

Barnombudsmannen har även träffat ungdomar som berättar att de aldrig fått en förfrågan om att medverka i sociala insatsgrupper. Andra vittnar om obligatorisk närvaro och ett "tvång" att delta. Några berättar att de har blivit dömda av domstol att medverka medan andra, som vårdas enligt LVU, berättar att de måste delta i gruppen för att LVU ska upphöra.

²⁹ Barnombudsmannen. Från insidan. 2013. Sida 93.

³⁰ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10. Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare. 2007. Punkt 10.

³¹ Socialtjänstlagen (2001:453) 14 kap. 1 § samt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare 6 §.

³² Rikspolisstyrelsen. Nationella riktlinjer – polisens arbete i sociala insatsgrupper. 2014.

Att delta i sociala insatsgrupper är frivilligt och bygger på ungdomarnas och vårdnadshavarnas samtycke.³³ Men för flera ungdomar är det oklart om insatsen i praktiken är frivillig. En sådan otydlighet är oacceptabel och leder till att ungdomarna tappat motivationen och inte upplever sig delaktiga. Barnombudsmannen anser att samtycke i första hand ska inhämtas från ungdomen själv och att vårdnadshavarnas samtycke inte ska ha avgörande betydelse för om en ungdom får insatsen eller inte.

Förståelse av syftet med insatsen

Ungdomarnas beskrivning av sociala insatsgrupper och deras syfte skiljer sig från skrivelser och riktlinjer. Det är tydligt att de inte riktigt vet vad grupperna innebär och syftar till, även om ungdomarna förstår att de kan få både praktiskt och känslomässigt stöd. Flera ungdomar likställer den sociala insatsgruppen med den kontaktperson som ger hjälp med att få praktik, bostad och sysselsättning, att ringa samtal och se till att den unge kommer upp på morgonen samt är med på möten på praktikplatsen och i den sociala insatsgruppen. De flesta är positiva till det stöd som de får av de inblandade aktörerna, framför allt kontaktpersonen, som ibland beskrivs som en extramamma. Detta är positivt, anser Barnombudsmannen.

Det är däremot oroväckande att så få ungdomar har fått information om eller förstått vad sociala insatsgrupper är och vad de syftar till. Dessutom når insatsen få barn, och det är oklart hur områdena bedömer vilka ungdomar som ska få stöd. Enligt artikel 39 i barnkonventionen ska Sverige främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning för ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp. Vidare framgår av artikel 40 i barnkonventionen att varje barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldigt till att ha begått brott ska behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla för värdighet och värde, stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och som tar hänsyn till barnets ålder och önskvärdheten att barnet återanpassas till en konstruktiv roll i samhället. Barnrättskommittén har belyst de sociala orsakerna till brottslighet bland unga och har uttryckligen krävt övergripande planer för brottsförebyggande arbete på alla politiska nivåer. Dessa planer bör genomföras inom ramen för barnkonventionen och andra internationella instrument.

Informationen till den unge

Ungdomar berättar att den information de fick om sociala insatsgrupper enbart handlade om en förfrågan att delta och inte om vad det skulle innebära. Bristen på information, och därmed möjligheten till delaktighet, tycks genomsyra tiden i den sociala insatsgruppen från det att ungdomarna introduceras fram till eventuella avslut.

Enligt barnrättskommittén ska alla processer där barn hörs och deltar vara transparenta och informativa. Det innebär att barn måste få fullständig och anpassad information om sin rätt att fritt uttrycka sina åsikter, och att deras åsikter beaktas. Det innebär också riktlinjer för hur deras deltagande ska genomföras, dess omfattning, syfte och eventuella konsekvenser.³⁴

Rätten till relevant information tas även upp i socialtjänstlagen.³⁵ I förarbetena står att det är viktigt att ta reda på om barnet har kunnat ta emot och förstå informationen.³⁶ Forskning kring brottsförebyggande arbete visar att det stöd och de insatser som ges ska vara individuellt anpassade efter varje individs behov. Ingreppet med terapeutisk inriktning som utgår från principer om risk, behov och mottaglighet är generellt sett mer effektiva än de som inte har en

³³ Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) 10 kap. 1 §.

³⁴ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 12. Barnets rätt att bli hörd. 2009. Punkt 134 a.

³⁵ Socialtjänstlagen (2001:453) 11 kap. 10 §.

³⁶ Stärkt stöd och skydd för barn och unga. Proposition 2012/13:10. Sida 135.

sådan inriktning. Det innebär bland annat att man anpassar intensitet och omfattning till den unges individuella risknivå. Riktade och omfattande insatser ska framför allt ges till de ungdomar som bedöms ha hög risk för återfall, eftersom insatserna i dessa fall har större effekt.³⁷

Barnombudsmannen anser att informationen till ungdomar ska ges i ett tidigt skede och därefter löpande under hela processen. Detta ligger i linje med barnrättskommitténs uppmaning till konventionsstaterna att anpassa informationen när det gäller alla frågor som rör barn.³⁸ Informationen bör dessutom finnas i olika former, eftersom olika personer tar till sig information på olika sätt.

Vuxna deltagare i sociala insatsgruppen

Vilka vuxna, utöver socialtjänst och polis, som deltar i sociala insatsgrupper varierar. Av de ungdomar Barnombudsmannen har träffat är det få som berättar att de blev tillfrågade eller fick önska vem som skulle delta i gruppen. En ungdom hade önskat att en representant från skolan var med, eftersom det var där problemen fanns. En annan berättar att det hade varit bra om Arbetsförmedlingen deltog under mötet, så att han kunde få det stöd han behövde från dem. Polisen deltog under samtliga möten, trots att flera ungdomar inte ville det. Enligt Rikspolisstyrelsens skrift är det viktigt att utgå från individens önskemål när det gäller andra deltagande i sociala insatsgrupper, till exempel fotbollstränare eller släktingar. Vem som anses lämplig att delta är det socialtjänsten som bedömer.³⁹

Enligt artikel 12 i barnkonventionen har varje barn rätt att fritt uttrycka sin åsikt i alla frågor som rör barnet och att få sin åsikt beaktad. Att den unge är delaktig är en viktig förutsättning för att insatsen ska vara meningsfull. Enligt barnrättskommittén måste deltagandet ses som en process, och inte en engångshändelse, för att anses vara effektivt och meningsfullt. Kommittén rekommenderar att konventionsstaterna införlivar kravet i all lagstiftning och i samband med andra åtgärder enligt artikel 12.⁴⁰

Barnrättskommittén betonar samtidigt vikten av att undvika förhållningssätt som begränsar barns möjlighet att uttrycka åsikter eller som inte tillmäter deras åsikter betydelse.⁴¹ Om barnet inte framför sina åsikter, ska dennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till dennes ålder och mognad.⁴²

Barnombudsmannen anser att ungdomar alltid ska få vara delaktiga och kunna framföra önskemål om deltagare, från såväl egna nätverk som andra offentliga aktörer. De ska också få en förståelse för vad de olika deltagarna fyller för syfte i den sociala insatsgruppen. Ungdomarnas åsikter och önskemål ska alltid skrivas in i åtgärdsplanen. De ungdomar Barnombudsmannen har träffat berättar att de inte visste varför vissa vuxna deltog under mötena och att det ibland kunde vara väldigt många vuxna närvarande. Syftet med samverkan riskerar att gå förlorad om de unga som ska nås av insatsen inte förstår de inblandade aktörernas olika roller.

Den unges kontaktperson

Det finns vuxna som ungdomen endast träffar under mötena. Det finns även vuxna som de unga har en kontinuerlig kontakt med mellan mötena. För de flesta ungdomar har den personen

³⁷ Socialstyrelsen. Samverkan i sociala insatsgrupper – vägledning för lokalt arbete i syfte att motverka en kriminell livsstil bland unga. 2012.

³⁸ FN:s barnrättskommitté. Rapport från den fyrtyredje sessionen. 2006. Punkt 42.

³⁹ Rikspolisstyrelsen. Sociala insatsgrupper – vad är det? 2014.

⁴⁰ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 12. Barnets rätt att bli hörd. 2009. Punkt 133.

⁴¹ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 12. Barnets rätt att bli hörd. 2009. Punkt 132.

⁴² Stärkt stöd och skydd för barn och unga. Proposition 2012/13:10. Sida 135.

varit den unges kontaktperson och samordnare. För flera ungdomar har den här personen varit helt avgörande för deras fortsatta deltagande i sociala insatsgruppen, en person som är engagerad och tillgänglig mellan mötena. Av de berättelser Barnombudsmannen har tagit del av är det tydligt att en flexibel vuxen i gruppen, som exempelvis kan skjutsa till och från möten och som finns tillgänglig mellan mötena, är av avgörande betydelse för ett fortsatt deltagande.

Mycket av kvaliteten i insatsen hänger därmed på en person. Risken med detta är att sociala insatsgrupper riskerar att försvinna utan kontaktpersonen och att detta försvårar insatsen på lång sikt. Flera av de kommuner vi har varit i kontakt med under arbetet har också konstaterat att de inte bedriver någon verksamhet med sociala insatsgrupper om kontaktpersonen har slutat. Barnombudsmannen anser att ett engagemang och ett bra bemötande från de vuxna i de sociala insatsgrupperna är viktiga faktorer för att uppnå syftet. Däremot får insatsen inte vara beroende av en persons engagemang och tid. De sociala insatsgrupperna måste vara en stabil samverkansgrupp där samtliga parter har ett delat ansvar och en ansvarsfördelning den unge är medveten om.

Kunskap om åtgärdsplanen

Av Rikspolisstyrelsens skrift framgår att socialtjänsten ansvarar för att ett utkast till en individuell åtgärdsplan tas fram i samverkan med den unge, dennes vårdnadshavare och andra berörda aktörer. Arbetet bör dokumenteras och vara lättöverskådlig för den unge.⁴³ I åtgärdsplanen ska framgå vilka myndigheter som deltar i den sociala insatsgruppen, och vilka åtaganden den unge har, vilka åtgärder som ska vidtas, vem som ska genomföra vad, när varje åtgärd ska vara genomförd och hur genomförandet ska dokumenteras. Det är också viktigt att fastställa i vilken ordning olika åtgärder ska vidtas och att de följs upp av den sociala insatsgruppen.⁴⁴

Barnombudsmannen konstaterar att de flesta ungdomar vi träffat inte känner till om det finns en åtgärdsplan. Endast ett fåtal ungdomar vittnar om att de under mötena fick berätta vad de själva önskade få ut av den sociala insatsgruppen, och att detta noterades. De berättar även att denna ”plan” följdes upp vid samtliga möten. Ett problem är att så få ungdomar beskriver att de är involverade i arbetet med sin åtgärdsplan. Det gör det svårt för den unge att se vad som förväntas av honom eller henne och vilket stöd som finns att få. Åtgärdsplanen är viktig även för de myndigheter och aktörer som deltar genom att den tydliggör ansvarsfördelningen. Det gör det möjligt att utvärdera och följa upp respektive aktörs arbete.

Information om när och hur insatsen avslutas

I Rikspolisstyrelsens skrift framgår det att det är viktigt att sociala insatsgrupper inte rullar på oavsett individens ansträngning att förändra sitt beteende. Vidare framgår att ansvaret för ungdomen kvarstår även om den sociala insatsgruppen avslutats.⁴⁵ Detta tycks dock vara okänt för de flesta unga vi träffat. En del ungdomar berättar att de inte vet om de fortfarande är med i den sociala insatsgruppen. De är med så länge ingen ber dem lämna gruppen, och ovissheten läggs åt sidan, trots att den finns där. De berättar också att ett avslut kan vara något som skrämmer. Ungdomarna upplever det som att man går från att ha en vuxen att ha kontakt med och konkreta insatser till ingenting. Barnombudsmannen anser att det är viktigt att ungdomarna får tydlig information om hur ett avslut kommer att se ut. Det är även viktigt att upprätta en plan för ungdomens framtid, där det framgår vilket stöd som fortsättningsvis kan vara aktuellt.

⁴³ Rikspolisstyrelsen. Sociala insatsgrupper – vad är det? 2014.

⁴⁴ Rikspolisstyrelsen. Sociala insatsgrupper – vad är det? 2014.

⁴⁵ Rikspolisstyrelsen. Sociala insatsgrupper – vad är det? 2014.

Professionellas kunskap om barnkonventionen

Innehållet i artikel 3 i barnkonventionen, principen om barnets bästa, ska tolkas som den bästa tänkbara lösningen för varje barn. Det innebär att vid alla åtgärder som rör barn, vare sig det handlar om offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska barnets bästa komma i främsta rummet. Inte minst måste barnet självt få ge uttryck för sina åsikter och komma till tals i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen.

I artikel 39 i barnkonventionen krävs åtgärder för att hjälpa barn som har utsatts för någon form av våld, vanvård, utnyttjande eller övergrepp, tortyr eller bestraffning. Rehabilitering och återanpassning ska äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet. Artikel 39 ska tolkas tillsammans med andra artiklar i konventionen, och barnrättskommittén har ofta kopplat samman den med artikel 37 och 40 som rör rättigheter för unga lagöverträdare. Barnrättskommittén framhåller att alla bestämmelser för unga lagöverträdare måste inriktas på rehabilitering och social återanpassning. Straffpåföljder som vedergällning är inte berättigade.⁴⁶ Vikten av att yrkesgrupper som möter barn i sitt arbete har utbildning om barnets rättigheter har påpekats av barnrättskommittén. De framför att barn ska höras av väl förberedda vuxna med utbildning att samtala med och arbeta med barn.

Mot bakgrund av detta anser Barnombudsmannen att samtliga professionella som arbetar i sociala insatsgrupper behöver kunskap om barnkonventionen. Med utgångspunkt i det ungdomarna berättat vill vi framhålla vikten av att de vuxna har positiva förväntningar på ungdomen och inser hur viktigt detta är för att insatsen ska vara givande och fungera för den unge samt för att den unge ska vara mottaglig för insatsen.

⁴⁶ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10. Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare. 2007.

Barnombudsmannens förslag

Sverige har kritiserats av både FN:s tortyrkommitté och FN:s barnrättskommitté för att vårt rättsskipningssystem inte fullt ut är anpassat till barn och ungdomar. Enligt FN:s barnrättskommitté krävs ett åtskilt rättsskipningssystem för barn som misstänks för brott, eftersom barn skiljer sig från vuxna när det gäller fysisk och psykisk utveckling samt känslomässiga behov och utbildning.⁴⁷ Barnombudsmannen anser att det krävs flera förändringar om Sverige ska leva upp till de krav barnkonventionen ställer.

Erfarenheterna av de sociala insatsgrupperna

Sociala insatsgrupper skulle utifrån hur de beskrivs kunna ses som en insats i ett rättsskipningssystem som tydligare utgår från ett barnrättsperspektiv. Enligt Rikspolisstyrelsen är syftet med sociala insatsgrupper att hjälpa ungdomar att bryta en kriminell livsstil.⁴⁸ Barnombudsmannen har tagit del av barns och ungdomars erfarenheter och upplevelser av den hjälp som de fått inom ramen för sociala insatsgrupper. Vi har frågat ungdomar vad som har fungerat bra och vad som kan förbättras.

I dialogerna har det framhållits som positivt:

- Att få konkreta stödinsatser när dessa behövs.
- Att ha en tydlig kontaktperson som är tillgänglig.
- Att bemötas som en person med framtidshopp och möjligheter.
- Att kunna diskutera känslor och emotionella svårigheter.

I dialogerna har också en del brister framkommit:

- Att man inte riktigt vet vad en social insatsgrupp är.
- Att man inte är delaktig fullt ut.
- Att det inte finns en tydlig början och att man inte heller förstår när insatsen avslutas.
- Att insatsen kom så sent när mycket redan har gått snett.

Till detta kan Barnombudsmannen addera följande brister som vi har noterat:

- Insatsen når ett mycket begränsat antal barn och unga jämfört med behovet och det är oklart om insatsen når de barn med störst behov.
- Insatsen har i mycket liten utsträckning inneburit ett stöd för de tusentals barn som varje år frihetsberövas misstänkta för brott.
- Insatsen är tillgänglig i mycket få kommuner.
- Insatsen är otydlig även för de myndigheter och professionella som ska samverka.

⁴⁷ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10. Barnets rättigheter inom rättsskipning för unga lagöverträdare. 2007. Punkt 10.

⁴⁸ Uppdrag till Rikspolisstyrelsen att aktivt stödja arbetet med sociala insatsgrupper (Ju2013/1370/PO).

- Insatsen verkar påfallande ofta hänga på en lokal eldsjäl.

Inför ett rättsskipningssystem anpassat till barn under 18 år

Mot bakgrund av det som framkommit i våra dialoger med barn och unga och i den kritik som riktats mot Sverige föreslår Barnombudsmannen:

- att det inrättas ett rättsskipningssystem som är anpassat till de rättigheter och de behov som barn och ungdomar har.
- att lokala "barnahus" inrättas för myndighetssamverkan kring utredning, påföljds- och stödinsatser som rör barn under 18 år som misstänks för brott.

I vår årsrapport *Från insidan* föreslog vi en rad åtgärder som handlar om detta:

- Frihetsberövande före rättegång ska ske som en sista utväg.
- Tidsgränser ska införas för frihetsberövande av barn före rättegång.
- Inget barn ska placeras i arrest i dess nuvarande utformning.
- Inget barn som misstänks för brott ska isoleras under utredningstiden.
- Restriktioner ska individualiseras för barn.
- Alla barn ska ha tillgång till en offentlig försvarare från det första förhöret.
- Inrätta ett oberoende barnombud för frihetsberövade barn.

Läs mer i rapporten *Från insidan*, Barnombudsmannen 2013.

Vårt förslag är att den nuvarande otydliga och begränsade samverkan som sker i de sociala insatsgrupperna ersätts med en strukturerad samverkan mellan myndigheter inom ramen för något som skulle kunna ses som ett slags "barnahus" för barn som misstänks för brott. I dessa barnahus ska särskilt utbildad personal hålla i utredningarna när barn misstänks för brott. Samverkan ska också garantera att stödinsatser kan sättas in redan under tiden ett barn är frihetsberövat (om ett frihetsberövande bedöms vara nödvändigt). När barnet är frisläppt ska stödinsatser eller insatser kopplade till en eventuell påföljd sättas in utan dröjsmål. I dessa insatser ska sociala myndigheter, skola, BUP, hälso- och sjukvård och övriga myndigheter som kan vara aktuella samverka.

De särskilda barnahusen för barn som misstänks för brott ska ge de barn och unga som berörs tydlig information, använda metoder som gör barnet delaktigt, ha personal som är särskilt utbildad i barnkonventionen, barnanpassad förhörsteknik och god kunskap om barn i utsatta situationer. De insatser som ges ska följas upp och utvärderas.

Steg på vägen: reformera de sociala insatsgrupperna

I avvaktan på att ett rättsskipningssystem genomförs som tydligt utgår från ett barnrättsperspektiv lägger vi även förslag som, utifrån de synpunkter som kommit fram i dialog med barn och unga, syftar till att redan här och nu förbättra arbetet i de sociala insatsgrupperna:

1. Ge de barn och unga som berörs tydlig information om sociala insatsgrupper.
2. Gör den unge delaktig i insatserna och åtgärdsplanen.
3. Säkerställ de professionellas kompetens.

4. Följ upp och utvärdera det stöd som ges.

Tydlig information

Ett material anpassat till unga bör tas fram i samråd med ungdomar som har erfarenhet av att vara med i en social insatsgrupp och därmed vet vilka frågor man önskar få svar på.

Deltagande

Arbetet i den sociala insatsgruppen sker under ledning av socialtjänsten. Barnombudsmannen anser att socialtjänsten alltid ska informera och involvera den unge i arbetet. Socialtjänsten ska även vara skyldig att utse en samordnare som den unge känner tillit till. Det faller på socialtjänstens ansvar att den unges deltagande är genomgående och att den unges bästa alltid beaktas i enlighet med vad som framgår i barnkonventionen. Det betyder att det även måste vara möjligt för den unge att utan risk för repressalier ha kritiska synpunkter på kontaktpersonen eller övriga vuxna deltagare i samverkansgruppen.

Höjd kompetens hos de vuxna

Barn och unga som Barnombudsmannen har träffat har berättat om vikten av ett bra bemötande och en god relation till de vuxna i insatsgruppen. Bemötandet och relationen har ofta en avgörande betydelse för att de unga valt att fortsätta sin medverkan i gruppen samt hur mottagliga de är för de insatser som erbjuds. Det finns mot bakgrund av detta skäl att se över vilka kompetenskrav som ställs på de professionella som ingår i arbetsgrupperna samt vilket stöd som ges till insatsgrupperna i form av fortbildning.

Barnombudsmannen föreslår att Socialstyrelsen eller annan lämplig myndighet ges i uppdrag att ta fram ett stödmaterial till alla vuxna som på olika sätt arbetar i en social insatsgrupp. Vi ser detta som ett steg i rätt riktning för att säkerställa att ungdomar, oavsett var de bor, får likvärdig tillgång till stöd och behandling. Detta ligger i linje med barnrättskommitténs rekommendation till Sverige, att utöka sina åtgärder för att säkerställa likvärdig tillgång och tillgänglighet till resurser för barn och unga.⁴⁹

Uppföljnings- och utvärderingskrav

Barnombudsmannen anser att kommunernas socialtjänst ska ha en skyldighet att följa upp de insatser som ges inom de sociala insatsgrupperna. En regelbunden uppföljning och utvärdering är viktig för att upptäcka och åtgärda eventuella brister, inte minst i hur barnrättsperspektivet genomförs. Vidare föreslår Barnombudsmannen att alla barn och ungdomar ska erbjudas möjlighet att utvärdera insatsen på ett sätt som passar den unge.

⁴⁹ Sveriges femte periodiska rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter om barnkonventionens genomförande under 2007-2012. Punkt 45.

Bilagor

Bilaga 1

Rikspolisstyrelsens brev till kommuner/stadsdelar

 Polisen Rikspolisstyrelsen Polisavdelningen	Datum 2014-10-16 Dianenr (åberopas) A001.973/2013483 Se sändlista	1 (2)
--	---	-------

Sociala insatsgrupper

För arbetet med sociala insatsgrupper finns en styrgrupp på nationell nivå. I styrgruppen ingår, förutom Polisen; Barnombudsmannen, Arbetsförmedlingen, Skolverket, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse och Sveriges Kommuner och Landsting.

Barnombudsmannen har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras levnadsvillkor och vad de tycker i aktuella frågor. Barnombudsmannen har det senaste året lyssnat systematiskt till barn och unga i utsatta situationer. I regleringsbrevet för 2014 har Barnombudsmannen i uppdrag att redovisa vilka åtgärder som har vidtagits för att stödja arbetet med sociala insatsgrupper och lämna förslag på möjliga utvecklingsområden. Barnombudsmannen vill därför ta reda på hur de barn och unga som har erfarenhet av sociala insatsgrupper ser på det stöd som de fått av samhället inom ramen för detta arbetssätt. Att ta del av deras erfarenheter är viktigt och ett led i att säkerställa att vi satsar samhällets resurser rätt. Det är därför styrgruppens förhoppning att ni kan bistå Barnombudsmannen i hans uppdrag.

RIKSPOLISSTYRELSEN

Anders Hall
Stygruppsordförande och avdelningschef

Christina Kiernan
Projektledare

Postadress Box 12256 102 26 Stockholm	Besöksadress Poliemsgatan 30 Stockholm	Telefon 114 14	E-post rikspolisstyrelsen@polisen.se www.polisen.se
---	--	-------------------	---

Bilaga 2 Barnombudsmannens brev till kommuner/stadsdelar

2014-08-19
Dnr 3.1:0690/14

Till berörda kommuner

Uppdrag att lyssna till barn och unga med erfarenhet av sociala insatsgrupper

Barnombudsmannen har i regleringsbrevet för 2014 i uppdrag att redovisa vilka åtgärder som har vidtagits för att stödja arbetet med sociala insatsgrupper och lämna förslag på möjliga utvecklingsområden. Barnombudsmannen vill ta reda på hur barn och unga ser på det stöd som de fått av samhället i form av sociala insatsgrupper.

Barnombudsmannen har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras levnadsvillkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi har de senaste åren lyssnat systematiskt till barn och unga i utsatta situationer. Vi använder en kvalitativ metod som vi kallar Unga Direkt, där utgångspunkten är att barn och unga är experter på sin situation.

Vår årsrapportering 2013 "Från insidan" handlar till exempel om hur de mänskliga rättigheterna tillgodoses för barn och ungdomar som är frihetsberövade på grund av misstanke om brott. Utifrån deras erfarenheter ger vi förslag på vad som behöver förändras för att Sverige ska leva upp till de krav som FN:s konvention om barnets rättigheter ställer.

För att kunna utföra uppdraget behöver vi hjälp av dig som är ansvarig för den sociala insatsgruppen i din kommun. Vi behöver få kontakt med de ungdomar som har erfarenhet av sociala insatsgrupper och berätta om arbetet – se bifogat brev till barn och unga. De ungas vårdnadshavare behöver också informeras för att kunna samtycka till att de som vill, medverkar.

Vi vill gärna träffa barn och unga under september månad och hoppas därför att du har möjlighet att skicka brevet till berörda ungdomar och deras vårdnadshavare snarast. Eftersom det är ett kvalitativt arbete är antalet unga inte viktigt. Däremot är det önskvärt att de barn och unga vi möter och lyssnar till är hemmahörande i olika delar av landet.

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter och intressen utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen. Barnombudsmannen bevakar hur barnkonventionen efterlevs i samhället och driver på genomförandet i kommuner, landsting/regioner och myndigheter. Vi ska uppmärksamma brister i tillämpningen av barnkonventionen och föreslå förändringar i lagar och förordningar.

Med vänlig hälsning

Fredrik Malmberg
barnombudsman

Bilaga 1 Brev till barn och unga
Bilaga 2 Brev till vårdnadshavare med samtyckesblankett

Barnombudsmannen
Box 22106
104 22 Stockholm
Norr Mälärstrand 6
Telefon 08-692 29 50
Fax 08-654 62 77
www.barnombudsmannen.se

Bilaga 3 Barnombudsmannens brev till vårdnadshavare

2014-08-19
Dnr 3.1:0690/14

Vårdnadshavare

Hej!

Jag heter Fredrik Malmberg och är barnombudsman i Sverige. Mitt uppdrag är att företräda barns och ungas rättigheter och intressen utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Enligt barnkonventionen har alla barn och ungdomar rätt att komma till tals i frågor som de berörs av.

Ditt barn har erfarenhet av att få stöd av en sociala insatsgrupp. Ditt barns åsikter och erfarenheter är värdefulla för oss och kan bidra till att förbättra situationen för andra barn i framtiden.

Barnombudsmannen har i regleringsbrevet för 2014 i uppdrag att redovisa vilka åtgärder som har vidtagits för att stödja arbetet med sociala insatsgrupper och lämna förslag på möjliga utvecklingsområden. Barnombudsmannen vill ta reda på hur barn och unga ser på det stöd som de fått av samhället i form av sociala insatsgrupper.

Barnombudsmannen har stor erfarenhet av att samtala med barn och unga. Samtalen kommer att handla om vad som har fungerat bra och vad som kan bli bättre. Alla barn och unga som deltar har rätt att vara anonyma. Barnombudsmannen arbetar under sekretess. Deltagandet är helt frivilligt. Barnombudsmannen står för alla kostnader som är förenade med träffarna.

Din son/dotter är en av dem som vi kommit i kontakt med och som vi vill ska få möjlighet att delta i arbetet. Men vi behöver ha vårdnadshavarens tillstånd för att gå vidare.

Ditt barns åsikter är väldigt viktiga för oss, därför hoppas vi på att du eller ditt barn hör av er till Barnombudsmannen redan idag. Ring 08-692 29 88 eller mejla: dona.hariri@barnombudsmannen.se. Självklart berättar vi då gärna mer om vårt arbete.

Med vänlig hälsning

Fredrik Malmberg
barnombudsman

Barnombudsmannen
Box 22106
104 22 Stockholm
Norr Mälärstrand 6
Telefon: 08-692 29 50
Fax: 08-654 62 77
www.barnombudsmannen.se

Samtycke från vårdnadshavare

Ja, jag har tagit del av informationen från Barnombudsmannen om uppdraget att lyssna till barn och unga med erfarenhet av sociala insatsgrupper.

Jag som förälder/vårdnadshavare godkänner att mitt barn:

_____ med personnummer _____
Barnets namn

deltar i Barnombudsmannens arbete under förutsättning att hon/han själv vill delta.

Ort och datum

Underskrift

Namnförtydligande

Bilaga 4 Barnombudsmannens brev till barn och unga

2014-08-19
Dnr 3.1:0690/14

Hej!

Jag heter Fredrik Malmberg och är barnombudsman i Sverige. Jag arbetar med att företräda barns och ungas rättigheter och intressen utifrån barnkonventionen. Det gör jag och mina medarbetare genom att fråga vad barn och unga tycker om olika situationer i sin vardag. Den kunskap vi får förs vidare till de som bestämmer i kommuner, landsting och myndigheter, men även till regering och riksdag.

I samhället finns många som vill hjälpa dig att sluta begå brott. Till exempel polis, skolpersonal, socialsekreterare, fältassistent eller kanske andra viktiga personer i ditt liv. Många av dessa har du säkert redan träffat.

Nu skulle vi vilja träffa dig och höra hur du upplever det stöd du har fått från samhället. Du får vara anonym och det du säger kommer inte att kunna kopplas till dig.

Barnombudsmannen har stor erfarenhet av att prata med barn och unga. Samtalen med dig kommer att handla om vad som har fungerat bra och vad som kan bli bättre.

Du är viktig. Din röst kan förbättra för andra barn. Ring oss på 08-692 29 88 eller mejla: dona.hariri@barnombudsmannen.se om du har frågor.

Du kan se vad vi gör på vår hemsida: www.barnombudsmannen.se/for-barn-och-unga/

Hälsningar

Fredrik Malmberg
barnombudsman

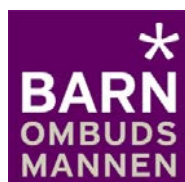
Barnombudsmannen
Box 22106
104 22 Stockholm
Norr Mälärstrand 6
Telefon: 08-692 29 50
Fax: 08-654 62 77
www.barnombudsmannen.se

Bilaga 5 **Kommuner/stadsdelar som är kontaktade**

Nedanstående områden har kontaktats i arbetet med rapporten. Dessa områden samt kontaktuppgifter till dem har Polismyndigheten bistått Barnombudsmannen med.

1.	Alingsås	18.	Lund
2.	Boden	19.	Malmö (Fem stadsdelar)
3.	Borlänge	20.	Norrköping
4.	Botkyrka	21.	Norrtälje
5.	Eskilstuna	22.	Nyköping
6.	Eslöv	23.	Skövde
7.	Gottsunda	24.	Sollentuna
8.	Haninge	25.	Spånga/Tensta
9.	Helsingborg	26.	Strängnäs
10.	Hörby	27.	Sundbyberg
11.	Höör	28.	Sunne
12.	Jönköping	29.	Södertälje
13.	Järfälla	30.	Trollhättan
14.	Karlskrona	31.	Västra Hisingen
15.	Laholm	32.	Växjö
16.	Linköping	33.	Örebro
17.	Ljungby		

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, landsting/regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

Barnombudsmannen
Box 22106
104 22 Stockholm
Telefon: 08-692 29 50
info@barnombudsmannen.se
www.barnombudsmannen.se